

nikace, v níž je umělecký text konkretizován. Jako čtenáři chceme, aby byla komunikace zdařilá, chceme důvěřovat možnosti její realizace, abychom se mohli ptát i na to, jak se slovy utváří svět, jaký akční potenciál takový svět má, jakými prostředky se dosahuje poetična a krásy, která k nám z něj zaznívá. Hledání autorského subjektu je tedy výzvou čtenáři. Ve fikčním vyprávění se ale subjektivita neprojevuje přímočarým způsobem, nemůžeme ji jednoduše usouvztažnit s autorským subjektem, štěpí se do literárních postav, stylizuje se prostřednictvím vypravěče a vztahuje se jak k fabuli, tak k syžetu. Přesto má smysl se otázkou stylizace autorského gesta do uměleckých textů zabývat, byť nemusíme dospět k jednoznačnému určení. Pro literárního historika je pak ale důležité znovu se obrátit k uměleckému textu samotnému, interpretovat nejen techniky, strategie, které autoři při kompozici svých narativů používají, ale i způsoby, jakými texty utvářejí a estetizují.

Martina Halamová  ROR

### Creative Commons

Toto dílo podléhá licenci Creative Commons — Uvedte původ — Neužívejte komerčně — Nezpracovávejte 4.0 Mezinárodní licence. Licenční podmínky jsou dostupné zde: <https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/legalcode.cs>.



## Národní mučedníci Albert Leo Schlageter a Julius Fučík

Stefan Zwicker: „*Národní mučedníci*“: *Albert Leo Schlageter a Julius Fučík: Hrdinský kult, propaganda a kultura vzpomínání*. Praha, Academia 2023. 407 stran.

Na první pohled nemají komunistický novinář a dobrovolník německých freikorps mnoho společného. Odlišují se nejen historickým obdobím, ale především svým světonázorem a politickou příslušností. Německý historik Stefan Zwicker, jenž na Julia Fučíka a Alberta Lea Schlagetera nahlíží optikou kulturní antropologie, literární vědy a paměťových studií, však ukazuje, že kultury (a pozdější výrazné antikultury) zformované kolem jejich osobností vykazují až zarážející strukturální podobnost.

Práce „*Národní mučedníci*“ *Albert Leo Schlageter a Julius Fučík*, která vyšla jako 32. svazek Edice 1938–1953 nakladatelství Academia, vstupuje do poměrně bohatého badatelského diskurzu zformovaného kolem osobnosti Julia Fučíka po roce 1989, symbolicky započatého grafickou expertizou *Reportáže psané na*

*oprátce* provedenou Kriminalistickým ústavem roku 1990. Ta přinesla důkaz o Fučíkově autorství a vyvrátila tím nejčastější argument proti její pravosti, tedy že k rozsáhlému pašování desítek kusů motáků v podmínkách pankrácké věznice nemohlo dojít. Roku 1995 vyšlo komentované vydání *Reportáže* v péči editorů Františka Janáčka a Aleny Hájkové, obsahující veškeré pasáže, které předchozích téměř čtyřicet předrevolučních vydání z ideologických důvodů vypustilo. Právě Janáčková edice také potvrdila, že rozsah pravděpodobné Fučíkovy spolupráce s gestapem do značné míry odpovídá jeho popisu v *Reportáži*. Roku 2016 vyšla aktualizovaná reedice, již připravil Pavel Janáček. Badatelské pozornosti se v posledních letech dočkaly také životní osudy Fučíkova souputníka, odbojáře Jaroslava Klecana (Marek Toman — David Matejny: *Zrádce, hrdina, spisovatel? Jaroslav Klecan z Reportáže, psané na oprátce*. Praha, Novela bohemia 2021) a Fučíkovy reportáže ze Sovětského svazu (Jana Davidová Glocarová — Jaroslav David: *Obrazy z cest do země Sovětů: České cestopisy do sovětského Ruska a Sovětského svazu 1917–1968*. Brno, Host 2017). V roce 2020 byla uspořádána rozsáhlá výstava *ReporTvář Julia Fučíka* v Národním památníku na Vítkově. Mimo akademický diskurz však zůstává Julius Fučík vpravdě subkulturním fenoménem, kterému se pravidelně věnují pouze *Haló noviny* či specializovaný monotematický časopis *Kurýr* vydávaný Společností Julia Fučíka.

V podobě *Národních mučedníků* se českému čtenáři dostává do rukou text starý víc než dvacet let, neboť německý originál byl obhájěn jako dizertační práce na univerzitě v Mohuči již v roce 2004, knižně pak vyšel o dva roky později. Ačkoli Zwicker český překlad poměrně pečlivě doplnil o odkazy na zmíněnou odbornou literaturu vydanou až po vzniku dizertace a přestože redakční práce byla v tomto ohledu příkladná, text vytváří poněkud nešťastnou recepční situaci: většina otázek, které Zwicker nastoluje, byla v době mezi vznikem textu a jeho českým vydáním do značné míry zodpovězena. A to zejména ve zdařilém konferenčním sborníku *Julek Fučík věčně živý* (Brno, Host 2010) editora Františka A. Podhajského, který na Zwickerem nastíněnou otázku poměrně vyčerpávajícím způsobem odpovídá, a to zejména v otázkách Fučíkovy novinářské a literárněkritické činnosti či interpretačních sporů okolo jeho odkazu v druhé polovině 20. století a v neposlední řadě též vydáním čtenářské edice Fučíkových protokolů z výslechu v červnu 1942, označovaných jako „druhá část Reportáže“. Její následný rozbor z pera Pavla Janáčka jednou provždy rozřešil jedno z největších fučíkovských mystérií, tedy jeho dlouho zpochybňovanou schopnost hrát s nacistickými vyšetřovateli onu „vysokou hru“, v níž taktikami neefektivní komunikace vytvářel zdání kooperace, aniž by prozradil skutečně relevantní informace vedoucí k zatčení dalších osob zapojených do odbojové činnosti. Sám Zwicker pak do zmiňovaného sborníku přispěl studií věnovanou dekonstrukci mýtu masivní zámořské ozvěny Fučíka, která je zároveň starším překladem kapitoly ze

zmíněné dizertace. Přestože se monografie na více místech pokouší se sborníkem vstoupit do dialogu, jeví se toto počínání spíše jako formální gesto.

Přínos Zwickerovy práce tak spočívá především v komparaci s mučednickým kultem kolem Schlagetera, skrze nějž nasvědčuje určité konstrukční principy fučíkovského mýtu. Samotná postava Alberta Lea Schlagetera (1894–1923) není jako taková v českém kontextu příliš známá. Rodák z prostředí konzervativního bádenského venkova byl předurčen ke kněžské dráze, jeho studia ovšem přerušilo narukování do I. světové války. Po krátkém studijním intermezzu se coby člen dobrovolnického sboru freikorps podílel na bojích v Pobaltí a Horním Slezsku. Bezprostředně po okupaci Porúří se zapojil do protifrancouzského odboje, v dubnu 1923 byl zatčen a odsouzen francouzským válečným soudem k smrti za sabotážní akce na železniční trati. Rozsudků smrti vynesly v této záležitosti vojenské soudy více, před popravčí četou však 26. května 1923 stanul Schlageter jako jediný.

Původně pouze lokálně známou postavu bojovníka freikorpsu si v meziválečném Německu postupně přivlastňovaly různé ideologicky protichůdné skupiny: ke Schlageterovi se hlásili konzervativci a představitelé politického katolicismu stejně jako liberálové a extrémní levice. Komunistická strana Německa jej prezentovala jako bojovníka za národní zájmy s cílem oslovit střední třídu zchudlou důsledkem okupace. Neobvyklý — a mimořádně pozoruhodný — moment představují i její opakované pokusy navázat skrze schlageterovský kult dialog s představiteli radikální pravice v pokusu propojit obě extrémní politické pozice do podoby jakéhosi „národního bolševismu“, který však neměl dlouhého trvání.

Mezi Schlageterovými reprezentacemi postupně převážila interpretace nacionálněsocialistická. Její propaganda ukotvila Schlageterovu stylizaci v poloze „prvního vojáka třetí říše“, nezávisle na skutečnosti, že přinejmenším některé údaje o jeho vstupu do NSDAP se ukázaly být podvrhem a jeho členství nikdy nebylo prokázáno, ač jistě není vzhledem k jeho občanským postojům nemyslitelné. Zde Zwicker ukazuje, jak se protifrancouzské, nacionálně-šovinistické a antisemitské rysy kultu až groteskně kombinují s kristovskými motivy. Kupříkladu v hrách typu *Düsseldorfské pašije* měla Schlageterova smrt umožnit zmrtvýchvstání celé země. V pseudonáboženských polohách nacistické ideologie pak Schlageter hrál také roli proroka typu Jana Křtitele. Forem kultu bylo přitom mnoho: od festivit a divadelních her po prodej devocionálií či provozování kavárny v rodném domě.

Podle Zwickera potvrzuje místy až totožný způsob konstrukce Fučíkova a Schlageterova kultu určitou míru univerzality mýtotvorných mechanismů a legitimizačních strategií napříč různými ideologickými systémy: ve fučíkovském i schlageterovském narativu se objevují natolik silné křesťanské předobrazy (ušlechtilé dětství, askeze, mučednická smrt), že má dle Zwickera smysl hovořit o hagiografiích. Pozoruhodné přitom je, že literární

a publicistické zpracování jejich osudů nachází v obou národních literaturách co do rozsahu období jen u stranických vůdců jako Adolf Hitler, Ernst Thälmann nebo Klement Gottwald. Zdaleka přitom nejde jen o texty z pera řadových stranických bardů, Schlageterovi se kupříkladu rozsáhle věnoval i Martin Heidegger.

Ani Fučík, ani Schlageter nepadli v otevřeném boji, oba popravila cizí mocnost, která byla danou národní komunitou vnímána jako odvěký nepřítel národa, a to po soudním procesu, který se navenek snažil zachovat znaky zdánlivé legality. Oba díky svému neprivilegovanému socio-ekonomickému původu splňovali poptávku dobového ideologického diskurzu po univerzálním mučedníkovi zastupujícím ostatní bezejmenné oběti, oba také naplňovali roli tzv. „svědků krve“ (*Blutzeugen*), tedy těch, kteří svou obětí podali nezvratný důkaz o legitimitě určitého politického uspořádání. Princip „svědků krve“ fungoval zejména v nacistickém kontextu jako tak silný apel směřující dovnitř dané národní komunity, že odmítnutím principů spojených s odkazem „svědků“ se jedinec z daného společenství nevyhnutelně vyčlení. Fučík i Schlageter aktivně vytvářejí svůj testament, jehož závěrečné zvolání se stává kultovním: Fučík zakončuje *Reportáž* zvoláním „Lidé, měl jsem vás rád. Bděte!“, což lze vykládat jako parafrázi Ježíšovy výzvy v Markově evangeliu „Co říkám vám, říkám všem: Bděte!“ (Mk 13,37), Schlageter vzkazuje v dopisech z cely smrti „Pozdravujte mé Německo“. Analogická je i skutečnost, že kulty Fučíka i Schlagetera vznikly ve více či méně demokratických systémech, které se v danou chvíli vyznačovaly výraznou nestabilitou. Oba se také staly součástí legitimizačních strategií nastupujících diktatur: nacisté podtrhovali Schlageterovo údajné členství v NSDAP, komunisté využili *Reportáž* jako důkaz o své vedoucí úloze v odboji proti nacistům.

V kapitolách věnovaných Juliu Fučíkovi přináší Zwicker shrnující výklad určený pro původně německého čtenáře, který, i přes vlastní výzkum, který autor prováděl v českých archívech, nejde nijak výrazně nad rámec stávajícího poznání. Cennější poznatky přináší v částech věnovaných analýze Fučíkova kultu. Všimá si kupříkladu podstatné diskrepance mezi vzpomínkami jeho generačních souputníků, kteří akcentují Fučíkovo bohemství a sebestylizační až teatrální chování během odbojové činnosti, a hlavními emblémy jeho kultu, jimiž bylo vedle mládí, lásky k lidem, heroismu i radostné prožívání světa, ovšem nikoli v hédonistickém, ale výhradně kristologickém — tedy vysoce asketickém — smyslu. Dle vzpomínek Otakara Vávry však byl Fučík povahou šarmantní bohem, jenž získával informace pro *Rudé právo* z vládních kruhů skrze osobní vztahy se ženami prominentních politiků. Egon Hostovský zachycuje osobní zkušenost s Fučíkem jako lehkovážným dobrodruhem, milovníkem vína a žen, jenž ve své novinářské práci bez výčitek fabuloval a úmyslně klamal (zmiňuje jeho fascinaci kouzelnickými triky, které s oblibou předváděl přátelům, přičemž jeho fascinace klamem údajně nezůstala jen v těchto v spo-

lečenských mantinelech). Považoval ho za v nejlepším případě průměrného novináře. „Kdyby byl Fučík opravdu velikán, pak jeho doba by byla zoufale malá,“ cituje Zwicker Hostovského. Ferdinand Peroutka o Fučíkově kultu soudil, že „žádná jiná nepravda nebyla tak pečlivě pěstována a ošetřována“ a že Fučík byl režimem vybrán nikoli pro své heroické počínání, ale primárně pro svoji fyzickou atraktivitu: „Byl krásný jakousi cikánskou krásou, na rozdíl od plešatého Vančury, jenž se jako oběť nacistického režimu též nabízel.“ Nejostřeji svou kritiku formuloval Václav Černý, jenž Fučíka dobře znal již ve třicátých letech. Poukazoval na Fučíkovo extrémně lehkovážné chování při ilegální činnosti, kritizoval historickou i literární hodnotu *Reportáže*, zejména apodiktický a nemilosrdný antagonismus mezi líčením Fučíka a Klecana. Riskantní až ohrožující chování během odboje potvrzují i další výpovědi pamětníků. Kupříkladu Fučíkova krycí identita „profesora Horáka“ byla pamětníky opakovaně popisována jako naivní až komická, spíše než účinná. Výtka, že Fučík svým romanticky laděným vystupováním přímo ohrožoval své spolupracovníky, platí i o samotném zatčení v dubnu 1942 stejně jako o skutečnosti, že Fučík svěřil motáky dozorcům Adolfu Kolínskému a Josefu Horovi, což představovalo porušení pravidel odboje, neboť si nemohl být jistý, zda nejde o provokaci.

Zwicker se dále zaměřuje na symbolickou a legitimizační roli, již Fučíkův kult sehrál při ideologicky zatíženém hodnocení protinacistického odboje vedoucího k nespravedlivé glorifikaci komunistických skupin na úkor skupin jiných. Současná historiografie přitom nahlíží na komunistickou odbojovou činnost spíše jako na symbolické a často vysoce rizikové akce s vysokým počtem zatčených, což paradoxně vedlo k vyšší míře veřejných sympatií. Lépe utajené a pečlivěji organizované skupiny jako Ústřední vedení odboje domácího byly logicky také méně nápadné a jejich akce méně zdokumentované, a tedy snáze vyloučitelné z veřejného diskurzu.

Z hlediska životní trajektorie obou hrdinských kultů se podobají i jejich závěrečné fáze. Ani jeden nepřežil politický systém, jenž se ho zmocnil, oba postihuje *damnatio in memoria*, tedy vypuzení z kolektivní paměti. Nacistická propaganda petrifikovala Schlageterův kult natolik, že po roce 1945 neumožňoval žádnou další interpretaci než onu nacionálněsocialistickou. Heroizovaný mučedník tak v poválečných letech upadl do zapomnění, z něhož se ho příležitostně snaží vyvést německá neonacistická scéna. Zájem výjimečně rozdmýchávají legendy o Schlageterovi jako polském agentovi, ne nepodobné těm o Fučíkově spokojeném stáří v Jižní Americe. Podobně se i v českém prostředí jednou z forem vymezení se vůči minulému režimu stala po roce 1989 likvidace Fučíkových soch, pamětních desek a marginalizace jeho literárních děl.

Nejpodstatnějším rozdílem tak zůstává již zmíněná vysoká adaptabilita Schlageterova kultu napříč různými skupinami s odlišným politickým světo-

názorem: katolické kruhy postavily jeho glorifikaci na radikálním vlastenectví, komunisté jej prezentovali jako revolucionáře, jenž kvůli nedostatečnému politickému uvědomění bojoval na špatné straně, ovšem pro svůj živelný idealismus byl i pro ně přijatelný, nacionální pravice jej využila jako ztělesněnou legendu o dýce do zad a nacisté jej zobrazovali jako „prvního vojáka třetí říše“. Fučík nic takového nenabízí. Jeho jasně deklarované politické postoje a stranická příslušnost citelně limitovaly využití mimo komunistickou propagandu, jež se stala jeho jedinou mateční půdou. Svého vrcholu dosáhl Fučíkův kult v padesátých letech, v letech sedmdesátých byl již životně závislý na opakovaném rozdmýchávání zájmu především skrze veřejné vystupování „profesionální vdovy“ Gusty Fučíkové.

Zwickerova komparativní perspektiva se často zbytečně omezuje na konstatování podobností a odlišností v životních osudech a formách kulturního uctívání obou postav. Přitom řadu interpretačních momentů by bylo možné dále rozpracovat: kupříkladu opatrnou — přitom podnětnou — tezi, že akcentaci odbojářského aspektu Fučíkova kultu, stejně jako jeho nezlomnosti během výslechů, lze vnímat jako odpověď na československé trauma z Mnichovské dohody. Tedy že heroický narativ utkaný okolo Fučíka není jen produktem mašinerie živěným shora propagandistickým oddělením ÚV KSČ, ale že je také odpovědí na potřebu dané národní komunity vnitřně integrovat kapitolu národní historie jinak vyvolávající stud, frustraci a bezmoc.

Stále však platí, že Zwickerův přístup představuje v případě analýz velkých národních mytologií stejně jako jejich jednotlivých postav smysluplnou cestu. Ukazuje totiž, že mechanismy propagandistických aparátů pracují s mnohem hlubšími kulturně-antropologickými vzorci a že míra podobnosti mytických hrdinů — jakkoli za nimi mohou stát velmi odlišné historicko-sociální předobrazy — napříč politickými systémy odkazuje na určitou archetypální lidskou touhu, možná dokonce potřebu věřit, že i ty nejvyšší hodnoty mohou mít svoji tělesnou podobu a konkrétní lidskou tvář.

Ina Palacká  ROR

### Creative Commons

Toto dílo podléhá licenci Creative Commons — Uvedte původ — Neužívejte komerčně — Nezpracovávejte 4.0 Mezinárodní licence. Licenční podmínky jsou dostupné zde: <https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/legalcode.cs>.

